
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.101

А. Л. Дяченко, аспірант

НАПРЯМИ МІЖНАРОДНОЇ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проаналізовано тенденції академічної мобільності у світі. Автором визначено проблеми української системи вищої освіти в реалізації стратегічних пріоритетів інтернаціоналізації та глобалізації. У статті автор доходить висновку про перспективність розвитку міжнародної діяльності сучасних вищих навчальних закладів як дієвого методу конкурентної боротьби на світових ринках освітніх, науково-технічних послуг і розробок та інновацій.

Ключові слова: університет, міжнародна діяльність, глобалізація, інтернаціоналізація, диверсифікація, академічна мобільність.

А. Л. Дяченко, аспірант

НАПРАВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ АКАДЕМИЧЕСКОЙ МОБИЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье проанализированы тенденции академической мобильности в мире. Автором определены проблемы украинской системы высшего образования в реализации стратегических приоритетов интернационализации и глобализации. В статье автор приходит к выводу о перспективности развития международной деятельности современных высших учебных заведений как действенного метода конкурентной борьбы на мировых рынках образовательных, научно-технических услуг, разработок и инноваций.

Ключевые слова: университет, международная деятельность, глобализация, интернационализация, диверсификация, академическая мобильность.

А. Л. Diachenko, Postgraduate Student

TRENDS OF INTERNATIONAL ACADEMIC MOBILITY IN UKRAINE

Abstract. The trends of the world academic mobility are analyzed in the article. The author identifies the Ukrainian higher education system problems in the implementation of internationalization and globalization of strategic priorities. The author has made a conclusion about the perspective of modern higher education institutions international activities development as an effective method of competition on the global educational, scientific, technical, innovational services markets.

Keywords: University, International Activity, Globalization, Internationalization, Diversification, Academic Mobility.

Постановка проблеми. У сучасних глобалізаційних умовах розвитку вищої освіти особливо актуалізується необхідність наукового пошуку економічно обґрунтованих і реалістичних, практично досяжних напрямів підвищення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів. У контексті формування глобального освітнього середовища та активного розвитку, паралельно з цим, світового ринку освітніх послуг важливими проблемами для низки університетів на сьогоднішній день являється як вихід на міжнародну арену, так і забезпечення утримання зайнятої на світовому ринку ніші й підвищення рівня власної конкурентоспроможності [2-3]. Диверсифікація напрямів ведення навчальними закладами міжнародної діяльності цілком спроможна виявитись достатньо дієвим, ефективним і перспективним методом конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку вищих навчальних закладів в умовах глобалізації та інтернаціоналізації освітнього простору є об'єктом наукового аналізу й дослідження ряду українських та іноземних вчених, а саме: Антонюк Л., Андрущенко В., Антош-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

кіна Л., Айдрус І., Вікерс Ф., Іцковіч Г., Каленюк І., Кремень В., Куклін О., Лук'яненко Д., Майбу-ров І., Перфільєва О., Панченко Є., Романовський О., Сацик В., Цимбал Л., Шульц Т. та ін. Поряд із цим, динамічність розвитку глобалізаційних процесів у сфері вищої освіти обумовлює актуальність опрацювання сучасних підходів до розширення спектру та підвищення ефективності міжнародної діяльності університетів у якості перспективного методу конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування перспективності розвитку сучасними вищими навчальними закладами міжнародної діяльності як методу конкурентної боротьби на світовому ринку.

Виклад основного матеріалу. Підтримуючи запропоновану колективом учених у науковій праці [1] типізацію країн за стратегіями інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти, можна віднести Україну до експорто-імпортоорієнтованих суб'єктів світового ринку освітніх послуг. Однак, на даному етапі розвитку національної системи вищої освіти переважаючою складовою в реальній практиці є імпорт освітніх послуг при задекларованій пріоритетності їх експорту.

Вищеприведене обґрунтовується параметрами динаміки обсягів виїзду українців на навчання за кордон. Аналіз результатів зведення статистичних даних Аналітичним центром дослідження суспільства дозволяє констатувати вагомий приріст кількості українців, які здобувають вищу освіту в іноземних вищих навчальних закладах (на денній формі навчання) – табл. 1.

Представлена в табл. 1 статистична інформація демонструє значне підвищення попиту вітчизняних абітурієнтів на освітні продукти, пропоновані іноземними вищими навчальними закладами. В абсолютному вимірі найбільша кількість студентів-українців навчається у Польщі, Німеччині, Російській Федерації, Канаді та Чехії. Щоправда, зміна геополітичної ситуації та кардинальна трансформація відносин між Україною та Росією суттєвим чином спроможні порушити пропорції географічної структури імпорту нашою країною освітніх послуг.

Розгляд природних приростів кількості студентів з України в іноземних вищих навчальних закладах у 2013-2014 навчальному році до базисного 2008-2009 навчального року дозволяє відзначити найбільше зростання у відсотковому співвідношенні по Польщі, Латвії, Іспанії, Словаччині, Італії, Канаді, Великобританії та Австралії. Натомість, помітне скорочення темпів приросту даного показника спостерігається по Сполученим Штатам Америки, Швеції, Молдові, Білорусії та Грузії [6-7].

Особливо показово вищепроаналізовані та представлені в табл. 1 дані виглядають при їх розгляді в міжнародному вимірі (рис. 1). Стратегічно важливим освітнім ринком України є для Поль-

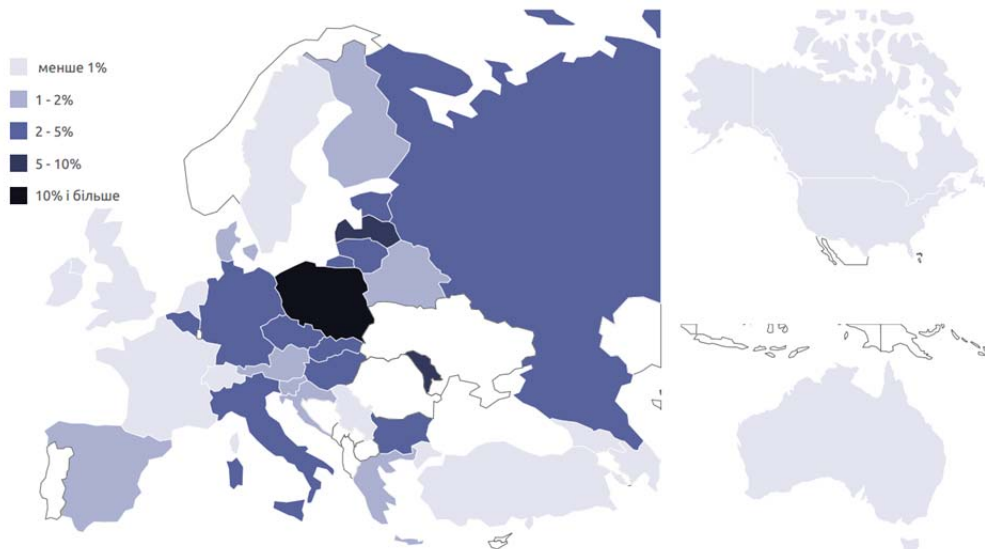

Рис. 1. Картосхема питомої ваги українців у сукупній чисельності іноземних студентів країн світу, 2013-2014 навчальний рік

Джерело: [5-6].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Таблиця 1

Показники приросту обсягів навчання студентів-українців за кордоном (денна форма навчання), ос.

Рік Країна	2008- 2009	2009- 2010	ланцюгова відносна величина динаміки, %	2010- 2011	ланцюгова відносна величина динаміки, %	2011- 2012	ланцюгова відносна величина динаміки, %	2012- 2013	ланцюгова відносна величина динаміки, %	2013- 2014	базисна відносна величина динаміки (до 2008-2009 навч.р.), %
	4236 2831 8557 715 800 1716 558 1349 463 535 595 292 259 61 114 271 186 87 196 121 97 9	4055 3499 8818 916 1043 1727 641 1388 614 605 713 318 253 259 123 235 182 79 234 127 108 5	-4,27 23,60 3,05 28,11 30,38 0,64 14,87 2,89 32,61 13,08 19,83 8,90 -2,32 324,59 7,89 -13,28 -2,15 -9,20 19,39 4,96 11,34 -44,44	4919 4879 8830 1053 1314 1583 840 1447 636 670 762 336 429 214 145 202 180 96 294 119 111 16	21,31 39,44 0,14 14,96 25,98 -8,34 31,05 4,25 3,58 10,74 6,87 5,66 69,57 -17,37 17,89 -14,04 -1,10 21,52 25,64 -6,30 2,78 220,00	4644 6321 8929 1203 1556 1535 1114 1482 721 825 854 358 422 183 180 157 181 97 307 118 126 5	-5,59 29,56 1,12 14,25 18,42 -3,03 32,62 2,42 13,36 23,13 12,07 6,55 -1,63 -14,49 24,14 -22,28 0,56 1,04 4,42 4,25 -0,84 13,51 -68,75	4737 9620 9044 1611 1727 1490 1323 1282 692 905 955 371 295 188 178 165 152 103 316 106 232 11	2,00 52,19 1,29 33,92 10,99 -2,93 18,76 -13,50 -4,02 9,70 11,83 3,63 -30,09 2,73 -1,11 5,10 -16,02 6,19 2,93 -10,17 84,13 120,00	- 15123 9212 2053 1894 1464 1418 1320 1074 1040 943 397 139 233 125 164 148 111 - 117 170 7	- 434,19 7,65 187,13 136,75 -14,69 154,12 -2,15 131,97 94,39 58,49 35,96 -46,33 281,97 9,65 -39,48 -20,43 27,59 - -3,31 75,26 -22,22
Росія	4236	4055	-4,27	4919	21,31	4644	-5,59	4737	2,00	-	-
Польща	2831	3499	23,60	4879	39,44	6321	29,56	9620	52,19	15123	434,19
Німеччина	8557	8818	3,05	8830	0,14	8929	1,12	9044	1,29	9212	7,65
Канада	715	916	28,11	1053	14,96	1203	14,25	1611	33,92	2053	187,13
Італія	800	1043	30,38	1314	25,98	1556	18,42	1727	10,99	1894	136,75
США	1716	1727	0,64	1583	-8,34	1535	-3,03	1490	-2,93	1464	-14,69
Іспанія	558	641	14,87	840	31,05	1114	32,62	1323	18,76	1418	154,12
Франція	1349	1388	2,89	1447	4,25	1482	2,42	1282	-13,50	1320	-2,15
Австралія	463	614	32,61	636	3,58	721	13,36	692	-4,02	1074	131,97
Великобританія	535	605	13,08	670	10,74	825	23,13	905	9,70	1040	94,39
Австрія	595	713	19,83	762	6,87	854	12,07	955	11,83	943	58,49
Швейцарія	292	318	8,90	336	5,66	358	6,55	371	3,63	397	35,96
Швеція	259	253	-2,32	429	69,57	422	-1,63	295	-30,09	139	-46,33
Латвія	61	259	324,59	214	-17,37	183	-14,49	188	2,73	233	281,97
Фінляндія	114	123	7,89	145	17,89	180	24,14	178	-1,11	125	9,65
Молдова	271	235	-13,28	202	-14,04	157	-22,28	165	5,10	164	-39,48
Білорусь	186	182	-2,15	180	-1,10	181	0,56	152	-16,02	148	-20,43
Нідерланди	87	79	-9,20	96	21,52	97	1,04	103	6,19	111	27,59
Греція	196	234	19,39	294	25,64	307	4,42	316	2,93	-	-
Естонія	121	127	4,96	119	-6,30	118	-0,84	106	-10,17	117	-3,31
Литва	97	108	11,34	111	2,78	126	13,51	232	84,13	170	75,26
Грузія	9	5	-44,44	16	220,00	5	-68,75	11	120,00	7	-22,22

Джерело: розраховано автором на основі [6].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

щі, у якій 42% іноземних студентів у 2013-2014 навчальному році становили вихідці з нашої країни. Паралельно слід віддати належне якості стратегій інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти Польщі та ефективності реалізації заходів з ідентифікації потенційно перспективних ринків та залучення іноземних студентів.

Таким чином, на поточному етапі розвитку вищої освіти України можна констатувати переважання імпорту освітніх послуг над величиною їх експорту. Відтік молоді за кордон на навчання потенційно спроможний обумовити втрату країною талановитих кадрів (у разі неповернення студентів на батьківщину після завершення навчання в іноземних університетах), скорочення валового внутрішнього продукту і нарощування (формування) соціально-економічного, техніко-технологічного, культурного відставання в розвитку від провідних країн світу.

З іншого боку, мова в жодному разі не йде про лімітування обсягів навчання українців за кордоном, оскільки переймання провідного світового досвіду в процесі навчання в іноземних університетах спричинює економічне пожвавлення, науково-технічний розвиток і зростання в країні. Тобто, якщо навчання студентів за кордоном у кінцевому підсумку не призводить до «відтоку мізків», якщо після навчання молодь повертається до країни, то це, безперечно, носить, як правило, позитивний характер прояву і впливу. Іншими словами, оптимізації та збалансування потребують параметри експорту й імпорту освітніх послуг країною.

Локалізація та дослідження показників студентської мобільності на рівні системи вищої освіти дозволяє зробити дещо інші умовиводи. Від'їзд українців за кордон означає для вітчизняних вищих навчальних закладів зменшення потенційного контингенту абітурієнтів і майбутніх студентів та, відповідно, скорочення фінансових надходжень до бюджетів університетів у якості плати за навчання та супутні послуги.

Виключенням при цьому є короткострокові чи часткові (від кількох місяців до кількох років) курси закордонного навчання студентів у рамках спільних програм підготовки, організованих консорціумами чи кількома партнерськими університетами різних країн. Даний вид міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів набуває все більшої популярності як у межах глобального освітнього середовища, так і в межах вітчизняного ринку освітніх послуг, перетворюючись таким чином на достатньо дієвий інструмент конкурентної боротьби.

Відтік із країни потенційних студентів обтяжується виїздом науковців за кордон, офіційна статистика чого представлена на рис. 2. Проте, окремо слід наголосити на недосконалої державної офіційної статистики, що в силу об'єктивних причин неспроможна своєчасно акумулювати повну й релевантну інформацію.

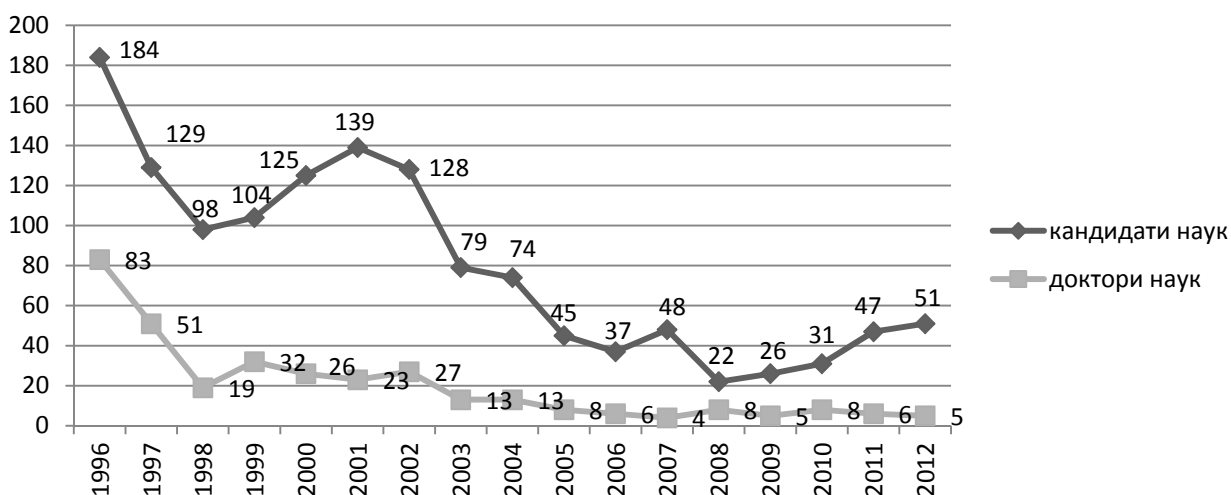

Рис. 2. Динаміка чисельності українських учених з науковими ступенями, які виїхали за кордон, ос. Джерело: [4-5].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Безперечно, тільки позитивно можна оцінити зміну в динаміці відтоку науковців за кордон – від 83 докторів і 187 кандидатів наук у 1996 р. до 5 докторів і 51 кандидата наук у 2012 р. Поряд із цим, починаючи з 2008 р. чітко простежується тенденція до щорічного приросту чисельності кандидатів наук, які виїжджають за кордон. Із 2005 р. кількість докторів наук-емігрантів, згідно з офіційними статистичними даними, не перевищує 8 осіб [4-5].

Географічна структура виїзду науковців за кордон представлена переважно Російською Федерацією, Сполученими Штатами Америки, Ізраїлем, Німеччиною, Польщею та Канадою. У період з 1994 р. по 2012 р. більшість докторів і кандидатів наук, які емігрували, були фахівцями в галузі технічних, медичних, біологічних і фізико-математичних наук. Натомість, виїзд фахівців політичних і соціологічних був поодиноким [4-5].

Нерідко можливості для еміграції науковців за кордон відкривають різноманітні грантові міжнародні науково-освітні програми. Наприклад, протягом 1992-2013 рр. міжнародні гранти в рамках програми Фулбрайта здобули 396 дослідників, 225 молодих учених і 179 студентів старших курсів з України [5]. Залученість університетів і представленість їх студентів та співробітників серед номінантів та отримувачів грантів мобільності позитивно впливає на рівень конкурентоспроможності вищих навчальних закладів на світовому ринку. Іншими словами, це стає достатньо дієвим інструментом боротьби на висококонкурентному світовому ринку освітніх послуг, що є досить перспективним для його подальшого розвитку навчальними закладами України.

Усього за період із 1997 по 2011 р. 735 вихідців з України отримали докторські ступені у Сполучених Штатах Америки (рис. 3). Більшість присуджених українцям докторських ступенів американськими університетами підпадає під перелік наступних галузей знань: фізика та астрономія; суспільні науки та психологія; інженерія [5].

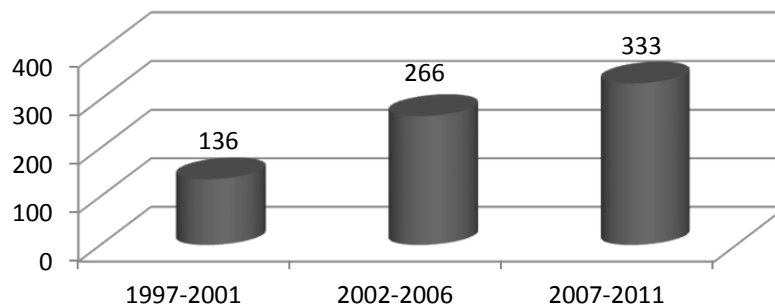

Рис. 3. Чисельність українських докторантів у США, ос.
Джерело: [5; 8].

Україні принципово важливо створити всі належні умови, спрямовані на забезпечення повернення вітчизняних фахівців, які проводили дослідження, навчалися чи викладали за кордоном. Таким чином вищі навчальні заклади вагомим чином поліпшать власні конкурентні позиції як на національному, так і на світовому ринку освітніх послуг. При виборі університету іноземні студенти зазвичай віддають перевагу тим навчальним закладам, що мають розвинену та ретельно опрацьовану базу і практику організації академічної мобільності. За таких обставин вищезазначене цілком правомірно розглядати в якості інструменту конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг, що реалізується в рамках міжнародної діяльності сучасних вищих навчальних закладів і має бути забезпечене всебічною державною підтримкою.

Висновки. Проведена в рамках даного дослідження аналітична характеристика академічної мобільності як ключового індикатора розвитку міжнародної діяльності у системах вищої освіти країн світу з ідентифікацією позицій України продемонструвала, що на поточному етапі розвитку наша держава по праву може бути віднесена до категорії імпорто-експортоорієнтованих з переважанням імпорту освітніх послуг. Порівняно слабкі конкурентні позиції вітчизняних вищих навчальних закладів на світовому ринку обумовлюють необхідність розробки/удосконалення стратегії інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти. Це має стати загальнонаціональним орієн-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

тиром, оскільки статистичні дані, що відображають зростаючий фактичний і потенційний «відтік мізків» (відображені тенденціями до збільшення кількості студентів-українців в іноземних вищих навчальних закладах і наявністю учених з науковими ступенями, які виїжджають за кордон), вказують на зростання загрози скорочення валового внутрішнього продукту країни, зниження темпів соціально-економічного, техніко-технологічного і культурного розвитку України внаслідок часткової втрати інтелектуального ресурсу.

Виявлені тенденції особливо серйозно мають бути взяті до уваги національною системою вищої освіти, зокрема в особі вітчизняних вищих навчальних закладів. Світовий досвід доводить перспективність розвитку університетами міжнародної діяльності, що в сучасних умовах виявляється дієвим методом конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг. Причому до цього необхідно забезпечити диверсифікований підхід, охоплюючи в рамках розвитку міжнародної діяльності комплекс виконуваних ними функцій з переведенням їх на мегарівень. Системність у розвитку міжнародної діяльності вищих навчальних закладів з метою підвищення рівня їх конкурентоспроможності на світовому ринку має реалізовуватись при акцентуванні уваги як на аспектах, пов'язаних із залученням іноземних студентів (тобто розвитку інтернаціоналізації та глобалізації освітньої діяльності університетів), так і на засадах активізації міжнародної складової інших напрямів функціонування сучасних вищих навчальних закладів.

З вищевикладеного логічно випливає перспективність подальших наукових досліджень пріоритетних векторів розвитку міжнародних функцій сучасних освітніх установ за напрямками науково-дослідної (організація та проведення спільних науково-дослідних робіт, реєстрація авторських прав на наукові винаходи в іноземних патентних відомствах і т. п.), фінансово-господарської (зокрема, забезпечення притоку ресурсів з іноземних джерел фінансування, формування практики створення університетами ендаумент-фондів, отримання грантів міжнародних фондів, фандрейзінг), інноваційної (генерація інноваційних ідей, спільна ініціація та імплементація інноваційних проектів, комерціалізація інновацій у різних країнах світу тощо) діяльності. Диверсифікований розвиток міжнародної діяльності створить сприятливі умови для успішної інтеграції вищих навчальних закладів країни до глобального освітнього середовища шляхом поліпшення їх конкурентних позицій на світових ринках освітніх, науково-технічних послуг, розробок та інновацій.

Література

1. Інтернаціоналізація вищого образования: тенденции, стратегии, сценарии будущего / М. Л. Агранович [и др.]. – М.: Логос, 2010. – 280 с.
2. Інтеграція вищої освіти України в європейський та світовий освітній простір: економічний вимір: монографія / І. С. Каленюк, О. І. Гонта, М. П. Вербовий, Н. І. Холявко; [за заг. ред. д.е.н., проф. Каленюк І. С.]. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2011. – 165 с.
3. Освітній імператив суспільного розвитку: наукова монографія / І. С. Каленюк, О. І. Гонта, Н. І. Холявко, О. С. Сакун, О. П. Демченко, А. А. Дьякон, Л. І. Цимбал; [за заг. ред. д.е.н., проф. Каленюк І. С.]. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2014. – 172 с.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс.] - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
5. Світящук І. Академічна міграція [Електронний ресурс.] / Ірина Світящук, Єгор Стадний. - Режим доступу: http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631.
6. Стадний Є. Кількість студентів-українців за кордоном [Електронний ресурс.] / Єгор Стадний // Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/kilkist-studentiv-ukraintsiv-za-kordonom>.
7. European Commission – Official website [Electronic Recourse] - Access mode: www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.
8. National Science Foundation, National Center for Science and Engineering Statistics [Electronic Recourse], NSF/NIM/ED/USDA/NEM/NASA Survey of Earned Doctorates; Special tabulation (November 2013). - Access mode: <http://www.nsf.gov/statistics/srvydoctorates/#abs-2>

References

1. Ahranovych, M. L. (2010). *Internatsionalizatsiya vysshogo obrazovaniya: tendentsii, strategii, stsenarioi buduschego* [Internationalization of Higher Education: trends, strategies, future scenarios]. Moscow: Lohos [in Russian].
2. Kalenyuk, I. S. (Ed.), Honta, O. I., Verbovyi, M. P., & Kholiavko, N. I. (2011). *Intehratsiia vyshchoi osvity Ukrainy v yevropeyskyi ta svitovyi osvittii prostir: ekonomichnyi vymir: monohrafiia* [Integration of Higher Education of Ukraine into the European and world educational space: the economic dimension: monograph]. Chernihiv: RVK «Desnianska pravda» [in Ukrainian].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

3. Kaleniuk, I. S. (Ed.), Honta, O. I., Kholiavko, N. I., Sakun, O. S., Demchenko, O. P., Diakon, A. A., & Tsymbal, L. I. (2014). *Osvitnii imperativ suspilnoho rozvytku: naukova monohrafiia [The educational imperative of social development: scientific monograph]*. Chernihiv: ChDIEU [in Ukrainian].
4. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official site of the State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). *ukrstat.gov.ua* Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua. [in Ukrainian].
5. Svitiashchuk, I., & Stadnyi, Ye. (n.d.). *Akademichna mihratsiia [Academic migration]*. Retrieved from: http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631. [in Ukrainian].
6. Stadnyi, Ye. (n.d.). *Kilkist studentiv-ukraintsiv za kordonom [The amount of Ukrainian students abroad]*. Retrieved from: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/kilkist-studentiv-ukraintsiv-za-kordonom>. [in Ukrainian].
7. European Commission – Official website. (n.d.). *epp.eurostat.ec.europa.eu* Retrieved from: www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.
8. National Science Foundation, National Center for Science and Engineering Statistics (2013). *NSF/NIM/ED/USDA/NEM/NASA Survey of Earned Doctorates; Special tabulation*. Retrieved from: <http://www.nsf.gov/statistics/srvydoctorates/#tabs-2>

Надійшла 18.06.2015 р.